

УДК 1:17:008

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v051.2024.13>**Т. О. Крижановська**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6391-6871>

кандидат філософських наук,

доцент кафедри філософії

Національного університету «Одеська юридична академія»

А. О. Калтишев

здобувач вищої освіти факультету судового та міжнародного права

Національного університету «Одеська юридична академія»

КОРДОЦЕНТРИЗМ ПАМФІЛА ЮРКЕВИЧА І ГЛОБАЛЬНА ЕТИКА: ШЛЯХИ ДО ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Постановка проблеми. Сучасний світ переживає період глибоких і багатовимірних викликів, які зачіпають фундаментальні основи суспільного життя. Війни та військові агресії, екологічні катастрофи, соціальна нерівність і технологічна етика ставлять перед людством завдання переосмислення існуючих підходів до відповідальності на основі взаємного прийняття, що має враховувати культурне й духовне багатство різних народів, водночас пропонуючи універсальні засади для подолання глобальних викликів. У цьому контексті особливої ваги набуває ідея моральної відповідальності, що інтегрує раціональні, емоційні та духовні аспекти людської природи. Але у сучасному світі відповідальність перестає бути лише особистісною чеснотою й набуває системного характеру, охоплюючи питання міжособистісних, міжкультурних і глобальних взаємодій. Вона вимагає переходу від вузько прагматичних або націоналістичних підходів до більш інклюзивного та глобально орієнтованого етичного мислення, яке дозволяє подолати роз'єднаність і протистояння. Ідеї Памфіла Юркевича набувають особливого значення у цьому контексті. Його філософія кордоцентризму, яка ставить серце в центр етичного буття людини, пропонує глибоке розуміння духовної природи відповідальності і пропонує унікальний погляд на її природу, який виходить за межі суто раціоналістичних підходів. Вважаємо, що такий підхід дозволить поглянути на відповідальність як на багатовимірний феномен, що інтегрує індивідуальні, соціальні та глобальні аспекти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми роками низка філософів досліджували ідеї кордоцентризму, в тому числі й проблему відповідальності в цьому контексті. Серед них: Андрущенко І., Більчук Н., Богачев Р., Будз В., Гнатюк Я., Гоян І., Костроміна Г., Кулініч М., Масюк О., Моренець В., Нестерук О., Новіков Б., Олійник І., Прах Б., Рафальська О., Руденко Т., Ткаченко Н., Шевченко С., Шемчук Ю., Ярмусь С.

та інші. Проблема відповідальності в глобальній етиці розробляли Апелъ К.-О., Бауман З., Бек У., Габермас Ю., Єрмоленко А., Йонас Г., Кірюхін Д., Леві Д., Левінас Е., Маєр-Абіх К., Малахов В., Михайлов О., Резнік О., Рідель М., Рікер П., Родін Д., Ситниченко Л., Шевчук К., Шефлер С. та інші. Незважаючи на значну зацікавленість цих авторів проблемою відповідальності у глобальному вимірі, ідеї кордоцентризму, сформульовані Памфілом Юркевичем, залишаються не розробленими у контексті сучасної глобальної етики, де питання морального вибору, емоційної чутливості та духовної відповідальності набувають нового звучання в умовах взаємозалежності та зростання складності світових проблем.

Мета даної статті: визначення ролі кордоцентризму П. Юркевича як етичного підходу у вирішенні проблеми відповідальності в глобальному контексті та обґрунтування значення філософії серця для сучасної глобальної етики.

Виклад основного матеріалу. Памфіл Данилович Юркевич, один із провідних українських філософів XIX століття, наголошував на особливій ролі серця як метафізичного центру людського буття. Дослідники відмічають, що «...в українській культурі кордоцентризм набув ментальної особливості» [4, с. 87]. Для П. Юркевича серце є не лише фізичним органом, але й символом духовного життя, морального вибору і зв'язку людини з трансцендентним. Український кордоцентризм розвивається на ґрунті глибокої емоційності, чуттєвості та здатності до співчуття, що стає основою національного характеру. «Основу метафізики складає не фізика, а моральнісна філософія» [8, с. 29]. Ця концепція ставить серце в центр філософського осмислення як синтезу духовних, моральних, вольових і емоційних аспектів людської природи.

П. Юркевич описував серце як «коріння духовного життя», на відміну від розуму, який є лише «вершиною» [7, с. 88]. Цей образ глибоко символічний, адже підкреслює фундаментальність

моральних і духовних засад у побудові людського буття. Як коріння дерева визначає його життєздатність, так і серце формує моральну основу людських вчинків. Любов, співчуття та совість – усе це народжується в серці як точці єднання між божественним і людським. «...серце створює пріоритетні моделі для морально поведінки людини і таким чином домінує над розумом...» [1, с. 286]. Ця ідея протистойть раціоналістичним підходам, що зводять людину до інтелектуальної сутності, і матеріалістичним концепціям, які редукують людську природу до механістичного функціонування. Тож, серце стає не лише джерелом духовної сили, але й осередком етичної відповідальності, що спонукає до добродійного життя. Вважаємо, що ці ідеї значущі для сучасного дискурсу, адже вони наголошують на ролі моральних цінностей і відповідальності у світі, який стикається з глобальними викликами. Серце символізує здатність людини до духовної трансформації та співчуття, що є основою етичного вибору та джерелом надії для суспільства в умовах глобалізації.

Філософ підкреслював, що відповідальність – це не лише зовнішня реакція на суспільні норми, а внутрішній вибір, який формується в серці людини. Це означає, що відповідальність виникає як результат внутрішньої роботи над собою, яка передбачає постійне моральне вдосконалення і здатність приймати рішення, виходячи з любові, співчуття й етичних переконань. Тож, саме через серце, а не виключно через розум, людина сприймає етичні імперативи й усвідомлює відповідальність перед собою, іншими людьми, світом. У цьому сенсі, відповідальність у кордоцентризмі П. Юркевича є онтологічною – вона випливає із самої природи людини, яка створена як істота, здатна любити, співчувати та брати на себе моральні зобов'язання. Тож, відповідальність у кордоцентризмі П. Юркевича має багатовимірний характер. Вона поєднує особистісний, етичний і духовний виміри, ґрунтуючись на гармонії між розумом, почуттями та волею.

Необхідно зазначити, що модерністські рамки етики, які створювали нормативні підходи до моралі та етичних норм, залежали від ліберально-раціоналістичної конструкції суб'єкта. Ця конструкція базувалася на ідеї автономної, раціональної особистості, здатної приймати етичні рішення через незалежне мислення та самостійне волевиявлення. Такий підхід часто абстрагувався від конкретних життєвих обставин і емоційних аспектів людського досвіду, зосереджуючись на логічних і морально-обґрунтованих категоріях, таких як свобода, рівність і справедливість. Але в сучасному світі виникають нові розуміння, як на індивідуальному, міжособистісному, так і інституціональному рівні. Сучасний погляд припускає, що замість того, щоб мати заздале-

гідь задані раціоналістичні «інтереси», існують ідеї та розуміння, що формуються «життєвим світом», історичним досвідом і соціальними контекстами, в які включені особистості. У цих пост-раціоналістичних рамках індивід більше не розглядається як ізольований актор, а радше як соціально, культурно, екологічно та матеріально включена особистість. Більше того, дослідники стверджують, що «наша соціальна та матеріальна прихильність не лише диференціює, обмежує та стримує нашу раціональність, але, що є ще більш проблематичним, наслідки наших рішень набувають більшої ваги, оскільки наші дії включені в потужні процеси складної глобальної взаємодії, розширюючи вплив наших індивідуальних дій і виборів» [9, р. 175]. Це підкреслює, що сучасна етика повинна враховувати не лише автономну раціональність суб'єкта, але й його включеність у ширші мережі взаємозв'язків, де моральна відповідальність формується через діалог із соціальними, культурними та екологічними реаліями. У таких умовах етичні норми стають не формальними та абстрактними, а гнучкими та чутливими до контекстуальних викликів, що потребує нового осмислення відповідальності як практики взаємозалежності та співтворення у глобальному світі.

Як бачимо, у сучасному глобалізованому світі проблема відповідальності набуває нових вимірів, оскільки традиційні етичні концепції часто не відповідають викликам глобалізації. Дослідники підкреслюють необхідність «більш витонченої концептуалізації відповідальності» [11, р. 44], яка враховує складність і взаємозалежність сучасного світу. Це включає переосмислення етичних норм і стандартів у контексті глибоких соціальних, культурних, екологічних і технологічних змін. Такий підхід передбачає не лише абстрактні принципи, але й чутливість до контексту та діалогу між різними культурами й системами цінностей.

У цьому контексті глобальна етика розглядається як основа для формування універсальних етичних стандартів, які враховують різноманіття культур і суспільств. «Глобальна етика – це не що інше, як необхідний мінімум спільних цінностей, стандартів і основних установок» [10]. Її завданням є створення етичної платформи, яка поєднує індивідуальні та інституційні аспекти відповідальності. У цьому контексті особливу роль відіграє «індивідуальна та інституційна відповідальність на наднаціональному рівні» [12, р. 261], яка взаємопов'язана зі стандартами прав людини та реляційними аспектами глобалізованого світу. Це підкреслює важливість відповідальності не лише як індивідуального обов'язку, але й як спільної глобальної практики.

Такий мислитель як Клаус Міхаель Маєр-Абіх досліджує парадокс: чому, наприклад, попри усві-

домлення наслідків, руйнація довкілля триває. Він вважає, що причина криється не лише в наших діях, але й у способі мислення; проект Просвітництва, за яким ми живемо, досі не завершено, що призводить до «нерозумної раціональності». Надмірна орієнтація на технологічний прогрес і маніпулятивне ставлення до природи руйнує не лише довкілля, а й моральні основи самої людської сутності, «тріумф *homo faber* над своїм зовнішнім об'єктом є водночас і тріумфом над внутрішньою природою *homo sapiens*» [2, с. 24]. Автор наголошує на необхідності переосмислення нашої відповідальності перед природою. Людина має відповідати за всі речі створені і не створені нею, оскільки «не людина є мірою всіх речей, а все що нас оточує є мірою нашої людяності» [3, с. 96]. Поглиблюючи роздуми про глобальну відповідальність, варто звернутися до етики відповідальності, розробленої Гансом Йонасом. Він наголошував на необхідності нової етики, яка б враховувала довгострокові наслідки людської діяльності для майбутніх поколінь та природи. Г. Йонас стверджував, що традиційна етика не здатна адекватно реагувати на виклики цивілізації сучасного технологічного рівня. Якщо у домодерну та модерну добу «уся моральність була окреслена ... ближнім горизонтом діяльності» [2, с. 18], то в постмодерному світі горизонт моральності значно розширився, охоплюючи глобальні масштаби людської діяльності та відповідальності. Це зумовлено зростанням взаємозалежності між країнами, народами та навіть майбутніми поколіннями, а також впливом технологій, екологічних викликів та глобалізації. Метамодерністська етика закликає до перегляду традиційних підходів, враховуючи, що дії однієї особи або спільноти мають відлуння у глобальному контексті. Відповідальність більше не обмежується локальними чи індивідуальними межами, вона стає етичною вимогою, яка включає турботу про спільний світ, екологію, соціальну справедливість і культурну взаємодію.

Думаємо, що значущою в цьому сенсі також є думка М. Ріделя, який глибоко аналізує поняття відповідальності, відзначаючи його фундаментальну відмінність від обов'язку, який базується на категоричному імперативі й фокусує увагу на зовнішній формулі «ти повинен». Натомість відповідальність, за його визначенням, пронизує взаємозв'язки між людьми, підкреслюючи не тільки індивідуальну волю, а й реляційну природу морального життя. Вона постає як первинний моральний феномен, у якому дія формується через діалог із іншими. У цьому контексті М. Рідель наголошує, що відповідальність набуває справжньої цінності лише тоді, коли її витоки лежать у внутрішній потребі особистості. Як підкреслює філософ, «внутрішня потреба» [5, с. 81] є тим джерелом, яке робить акт відповідальності

етично значущим. «Відповідальність передбачає наявність у людини почуття обов'язку та совісті, уміння здійснювати самоконтроль. Здійснений вибір людини, прийняте нею рішення означає, що людина готова на себе взяти всю відповідальність і навіть за те, що не змогла передбачити» [6, с. 96].

Вважаємо, що у світлі сучасних викликів, ідеї Памфіла Юркевича про серце як моральний та духовний центр набувають особливого значення в дискурсі глобальної етики. Юркевич підкреслював, що саме серце є тим осередком, де формується здатність до морального вибору та відповідальності. Цей підхід резонує з метамодерністською концепцією етики, яка визнає взаємозалежність людей, культур та суспільств у глобалізованому світі. Відповідальність більше не обмежується рамками локальної спільноти чи конкретного часу – вона охоплює майбутні покоління, екологію та глобальні процеси. Кордоцентризм П. Юркевича, думаємо, пропонує потужний інструмент для подолання обмежень модерністської етики, що спиралася на раціоналістичну конструкцію автономного суб'єкта. У його вченні серце є синтезом розуму, почуттів та духовності, що дозволяє гармонізувати етичні принципи із реальними викликами. Цей підхід не лише підкреслює важливість емоційного і морального аспектів людської природи, а й сприяє розвитку більш інклюзивного розуміння відповідальності, яке враховує складність і взаємозалежність сучасного світу.

Раціональний вимір глобальної відповідальності, заснований на ідеях Памфіла Юркевича, може бути осмислений як поєднання розуму та морального чуття, що взаємодіють для створення етичної взаємодії в глобальному світі. Для П. Юркевича серце є метафізичним центром духовного життя, проте воно не функціонує ізольовано від розуму. Раціональність, у цьому контексті, отримує новий сенс: вона є інструментом, який служить моральному вибору, а не визначає його автономно. П. Юркевич наголошував на тому, що серце є джерелом моральних спонукань, але раціональність відіграє роль у втіленні цих спонукань у практичних рішеннях. У глобальному вимірі це означає, що раціональність повинна враховувати моральні пріоритети, зокрема турботу про інших, співчуття та повагу до людської гідності. Розум стає інструментом для пошуку справедливих і ефективних рішень у глобальному масштабі, таких як екологічна стійкість, захист прав людини та подолання соціальних нерівностей.

Думаємо, є надзвичайно важливим, щоб раціональність була спрямована на служіння моральним цілям. У контексті глобальної відповідальності це означає використання знань, технологій і ресурсів для захисту загального блага. Зокрема, раціональність має допомагати у створенні індивідуальних та соціальних практик, які сприя-

ють підтримці миру, екологічній стійкості, подоланню бідності.

Духовний вимір глобальної відповідальності, виходячи з ідей Памфіла Юркевича, ґрунтується на трансцендентному вимірі людського буття. Згідно з філософією П. Юркевича, любов і співчуття, що народжуються в серці, є ключовими рушійними силами етичного життя. У глобальному вимірі ці якості спонукають людину не лише думати про власне благо, але й враховувати потреби інших, зокрема майбутніх поколінь, культур і природного світу. Такий підхід створює основу для етики взаємної турботи та співпраці. П. Юркевич наголошував на постійній роботі над серцем як джерелі духовного вдосконалення. У глобальному контексті це передбачає усвідомлення взаємозалежності людей і світу, що спонукає до відповідального ставлення до природного середовища, соціальних відносин і культурної спадщини. Духовна відповідальність виходить за межі індивідуального вибору, стаючи актом свідомого служіння спільному добру. У цьому сенсі глобальна відповідальність не є лише практичною чи етичною вимогою, але й духовним покликанням, яке ґрунтується на усвідомленні того, що людські дії мають трансцендентне значення і впливають на існування всього у світі.

Висновки і перспективи подальших пошуків. Філософія кордоцентризму Памфіла Юркевича пропонує унікальну основу для розуміння глобальної відповідальності у сучасному світі, який стикається з глибокими викликами екологічного, соціального та морального характеру. Цей підхід демонструє, що відповідальність не може бути зведена до абстрактних принципів чи формальної раціональності. Вона повинна ґрунтуватися на глибоких духовних і моральних цінностях, які формуються через усвідомлення взаємозалежності людей, культур та природного середовища. У цьому сенсі кордоцентризм П. Юркевича сприяє гармонійному поєднанню раціонального й духовного, надаючи новий вимір етиці відповідальності, яка охоплює локальні, глобальні та трансцендентні аспекти.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку полягають у глибокому осмисленні кордоцентризму в контексті сучасної глобальної етики. Важливо розробити конкретні етичні моделі, які враховують серце як центр морального життя у взаємодії з раціональністю. Це може включати дослідження практичних підходів до вирішення глобальних викликів, таких як війни, екологічна криза, соціальна нерівність через призму моральної відповідальності, яка інтегрує духовні, емоційні та раціональні виміри. Вчення Памфіла Юркевича, яке зосереджується на серці як символі людської сутності,

здатне стати платформою для розвитку нових етичних підходів, які сприятимуть глибокому розумінню природи відповідальності у світі, що змінюється.

Література

1. Гоян І.М., Будз В.П. Концепт «серця» в поглядах П. Юркевича у контексті холізму. *Молодий вчений*. 2020. № 6 (82). С. 284–288. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-6-82-583>
2. Йонас Г. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації / Пер. з нім. К.: Лібра, 2001. 400 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Yonas_Hans/Pryntsyp_vidpovidalnosti_U_poshukakh_etyky_dlia_tekhnolohichnoi_tsyvilizatsii.pdf
3. Маєр-Абіх К. М. Повстання на захист природи. Від докільця до спільноті / Пер. А. Єрмоленка. Київ: Лібра, 2004, 196 с.
4. Новіков Б., Богачев Р., Руденко Т., Костроміна Г. Кордоцентризм як духовна традиція української філософії. *Вісник Львівського університету. Серія : Філософсько-політологічні студії*. 2024. Випуск 54. С. 83–90. DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.54.10>
5. Рідель М. Свобода і відповідальність. Два засадничі поняття комунікативної етики / Ситниченко Л. Першоджерела комунікативної філософії. Київ: Либідь, 1996. С. 145–162.
6. Шевчук К. Людина та її відповідальність у сучасному світі / Людина і культура / за ред. Д. Шевчука. Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2019. С. 86–102. URL: <https://eprints.uaeu.edu.ua/id/eprint/7892/1/%D0%9B%D1%8E%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B0%20%D1%96%20%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0.pdf>
7. Юркевич П. Д. Вибрані твори. Ідея – Серце – Розум і досвід / Переклад з російського оригіналу Степана Ярмуса. Колегія Св. Андрея в Вінніпезі. 1984. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/2000/file.pdf>
8. Юркевич, П. З рукописної спадщини. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 1999 р. 336 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Yurkevych_Pamfil/Z_rukopysnoi_spadschyny.pdf
9. Chandler D. Resilience ethics: responsibility and the globally embedded subject. *Ethics & Global Politics*. 2013. Volume 6, Issue 3. Pages 175–194. <https://doi.org/10.3402/egp.v6i3.21695>
10. Schier P. What is the Global Ethic? Konrad Adenauer Foundation. URL: <https://www.kas.de/en/statische-inhalte-detail/-/content/what-is-the-global-ethic->
11. Sienknecht M., Vetterlein A. Conceptualizing responsibility in world politics. *International Theory*. 2024. № 16 (1). Pp. 26–49. doi:10.1017/S1752971923000039 <https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge->
12. Wonicki R. Global ethics and human responsibility: challenges for the theory and the discipline. *Journal of Global Ethics*. 2014. № 10 (3). P. 261–266. DOI 10.1080/17449626.2014.969440

Анотація

Крижановська Т. О., Калтишев А. О. Кордоцентризм Памфіла Юркевича і глобальна етика: шляхи до вирішення проблеми відповідальності. – Стаття.

Стаття присвячена аналізу філософії кордоцентризму Памфіла Юркевича у контексті глобальної етики та проблеми відповідальності. У сучасному світі, що стикається з численними викликами – військовими конфліктами, екологічною кризою, соціальною нерівністю та моральними дилемами технологічного прогресу – постає питання переосмислення етичної відповідальності. Кордоцентризм П. Юркевича пропонує альтернативу модерністським раціоналістичним підходам, наголошуючи на ключовій ролі серця як центру морального життя. У його концепції серце є не лише джерелом почуттів, а й точкою перетину розуму, духовності та моральної волі, що дозволяє сформувати багатовимірне розуміння відповідальності.

У статті обґрунтовується важливість кордоцентричного підходу для сучасної глобальної етики. Досліджуються основні аспекти відповідальності – індивідуальний, соціальний і трансцендентний – та їхня взаємодія у контексті взаємозалежності сучасного світу. Окрему увагу приділено взаємозв'язку раціональності та морального чуття, який у вченні Юркевича визначає етичний вибір. Автори підкреслюють, що сучасні підходи до глобальної етики вимагають більш чутливого врахування духовних вимірів відповідальності, що особливо актуально у зв'язку з кризами, які потребують глибокого морального осмислення.

Кордоцентризм П. Юркевича, таким чином, постає як цілісний підхід до глобальної етики, що гармонійно поєднує розум, емоції та духовність. Запропонований підхід сприяє формуванню етичних моделей, які можуть бути застосовані для подолання сучасних світових викликів, таких як екологічна криза, соціальна несправедливість і моральна відповідальність за майбутні покоління. У висновках статті наголошується на необхідності подальшого дослідження кордоцентризму у світлі сучасних етичних та філософських дискурсів, а також на розробці практичних моделей глобальної відповідальності, заснованих на ідеях П. Юркевича.

Ключові слова: кордоцентризм, відповідальність, глобальна етика, Памфіл Юркевич, моральний вибір, духовність, соціальна взаємозалежність.

Summary

Kryzhanovska T. O., Kaltyshch A. O. Pamphil Yurkevych's cordocentrism and global ethics: pathways to solving the problem of responsibility. – Article.

This article analyzes Pamphil Yurkevych's philosophy of cordocentrism in the context of global ethics and the problem of responsibility. In the modern world, facing numerous challenges – military conflicts, ecological crises, social inequality, and moral dilemmas of technological progress – the need to reconsider ethical responsibility arises. P. Yurkevych's cordocentrism offers an alternative to modernist rationalist approaches, emphasizing the central role of the heart as the core of moral life. In his concept, the heart is not only a source of emotions but also the intersection of reason, spirituality, and moral will, allowing for a multidimensional understanding of responsibility.

The article substantiates the importance of the cordocentric approach for contemporary global ethics. It explores the key dimensions of responsibility – Individual, social, and transcendent – and their interaction within the interdependent reality of the modern world. Special attention is given to the relationship between rationality and moral intuition, which, according to Yurkevych's philosophy, determines ethical choice. The authors emphasize that contemporary approaches to global ethics require a more nuanced consideration of the spiritual dimensions of responsibility, particularly in light of crises that demand profound moral reflection.

Thus, P. Yurkevych's cordocentrism emerges as a holistic approach to global ethics that harmoniously integrates reason, emotions, and spirituality. The proposed perspective contributes to the formation of ethical models applicable to addressing contemporary global challenges, such as the ecological crisis, social injustice, and moral responsibility for future generations. The conclusions of the article highlight the necessity of further research on cordocentrism in light of contemporary ethical and philosophical discourses, as well as the development of practical models of global responsibility based on P. Yurkevych's ideas.

Key words: cordocentrism, responsibility, global ethics, Pamphil Yurkevych, moral choice, spirituality, social interdependence.